

Ewa Formela

Politechnika Wrocławska

Biblioteka Główna i Ośrodek Informacji Naukowo-Technicznej

Dzieje i organizacja Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu do roku 1945

Działające we Wrocławiu od 1644 roku Kolegium Towarzystwa Jezusowego oraz otwarty w 1702 roku Uniwersytet Leopolda funkcjonowały niezależnie od siebie, ale połączone były wspólnym majątkiem. Biblioteka Kolegium była starsza od tej uczelni, jej zbiory wzrastały ilościowo dzięki darom ofiarodawców. Najbardziej hojnym darczyńcą okazał się Karol Franciszek Neander - wrocławski biskup pomocniczy, po śmierci którego, w 1693 roku biblioteka otrzymała 3000 wol. Zbiór, który natychmiast udostępniono, posiadał własny katalog i funkcjonował samodzielnie, dlatego nie włączono go do reszty księgozbioru.^[1] Całość księgozbioru, z wyjątkiem zbioru Neandra, nazwano Bibliotheca Vetus.

Z okazji inauguracji działalności Uniwersytetu Leopolda, Bibliotheca Vetus została uporządkowana i skatalogowana. Katalog nosił tytuł Libri Collegii Societatis Jesu Vratislaviae 1706. Niestety, w następnych latach biblioteka poniosła duże straty. Spowodowały je niszczące działania wojna siedmioletnia oraz likwidacja zakonu jezuitów w 1773 roku. Nie mamy żadnych wiadomości o dziejach biblioteki do roku 1804, kiedy to zlecono profesorowi fizyki i astronomii, Lorencowi Antoniemu Jungnitzowi jej reorganizację. Z jego sprawozdania wynika, że biblioteka od ponad pół wieku nie miała swojego bibliotekarza. W tym samym roku znaleziono dla biblioteki nową siedzibę. Była nią dzisiejsza sala muzyczna Uniwersytetu przebudowana z kaplicy studenckiej. Obok usytuowano czytelnię. Zbiory liczyły 8000-9000 tomów i ok. 12.000 rękopisów, które nie wzbudziły zainteresowania badaczy.

Następną biblioteką, która weszła w późniejszym czasie w skład Biblioteki Centralnej, była biblioteka główna Uniwersytetu Viadrina z Frankfurtu nad Odrą. Powstała ona w 1506 roku z darów i zapisów testamentowych. W 1686 roku elektor przekazał stypendium w wysokości 50 talarów, które aż do 1810 roku było jedynym dochodem biblioteki. W 1659 roku wprowadzono opłaty za korzystanie z biblioteki. Każdy mieszczanin płacił 6 groszy, natomiast szlachcic - 12. Suma ta miała stanowić honorarium bibliotekarskie, które w 1673 roku obniżono o połowę, drugą jego część przeznaczając na zakup książek. W 1717 roku król zobowiązał każdego nowego profesora i doktoranta do darowania bibliotece jednej książki, której dotychczas nie było w zbiorach. Wartość darowizny nie mogła być mniejsza niż 4 talary. Również z każdej, odbywającej się w mieście aukcji miało przyspaść bibliotece kilka nowych pozycji książkowych. Działania te były jednak niewystarczające. Biblioteka w dalszym ciągu utrzymywała się przede wszystkim z darów. W najlepszym dla siebie okresie biblioteka liczyła 17.498 wol., była otwarta dwa razy w tygodniu, a funkcję bibliotekarza spełniali profesorowie. Oprócz biblioteki głównej przy Uniwersytecie Viadrina działały jeszcze dwie inne: Baltazara Adolfa Steinwehra, który w 1771 roku zapisał uniwersytetowi zbiory i 12.000 talarów oraz Jana Karola Konrada Oelrichsa, zawierająca ponad 2166 tomów, nie licząc sztychów i map. Oelrichs nazwał swoją kolekcję Biblioteką Pomorską (Pomeranica) i Brandenburską (Marchica), bowiem obejmowała zbiory dotyczące historii Pomorza i Brandenburgii. W chwili włączenia powyższych zbiorów do biblioteki głównej, liczyły one ponad 12.000 wol.^[2] Warto też zwrócić uwagę na mały zbiór (192 dzieła) lekarza miejskiego, Jerzego Szymona Keilhorna. Chciał on, żeby jego księgozbiór był podstawą utworzenia miejskiej biblioteki medycznej we Frankfurcie. Jednak w 1806 roku zarząd miasta przekazał go uniwersytetowi.

W roku 1810 biblioteki Uniwersytetu Viadrina liczyły łącznie ok. 28.000 wol.. W każdej z nich znajdowały się również rękopisy. Było ich 284. Każda z trzech bibliotek posiadała również własne fundusze na uzupełnianie zbiorów. Jednak żadna z nich nie odpowiadała potrzebom użytkowników, gdyż każdy bibliotekarz kupował książki z dziedziny wiedzy, która go najbardziej interesowała. Poza tym stale brakowało funduszy na zakup nowszej literatury.

9 sierpnia 1811 roku nastąpiło połączenie uniwersytetów frankfurckiego (Viadrina) i wrocławskiego (Leopoldina). Następstwem tego było również utworzenie biblioteki, która powstała z połączenia biblioteki kolegium i Uniwersytetu Viadrina. Zbiory obu bibliotek miały współtworzyć Bibliotekę Centralną, która oprócz księgozbiorów uniwersyteckich miała zgromadzić także zbiory biblioteczne zsekularyzowanych

klasztorów.^[3] Inicjatorem tej biblioteki był Johann Gustav Büsching,^[4] który odbywając liczne podróże po klasztorach śląskich dostrzegł potrzebę ich scalenia. Po sekularyzacji, 30 października 1810 roku, wysunął propozycję dotyczącą zagospodarowania tych zbiorów.

Zbiory klasztorne były stare i nieuporządkowane. Po 1750 roku biblioteki te nie kupowały nowych książek. Biblioteka Centralna miała zgromadzić resztki tych cennych zbiorów.

Siedzibą Biblioteki Centralnej miał być budynek augustianów na Piasku we Wrocławiu. Od maja 1811 roku mieściły się tu już dwie biblioteki: stara klasztorna biblioteka augustianów, licząca 8000 wol. i biblioteka lekarza, Christiana von Helwicha, zawierająca ok. 9000 dzieł. Obie były uporządkowane i skatalogowane. Miejsce to wybrał Büsching na Bibliotekę Centralną i tu zaczął zwozić książki z odwiedzanych wcześniej klasztorów. Tak więc znalazły się tu zbiory przywiezione z 35 klasztorów. Od 6 września 1811 roku Główna Komisja Sekularyzacyjna pozwoliła mu przywozić do Wrocławia tylko cenne dzieła i to jedynie wtedy, gdyby niemożliwe okazałoby się zabezpieczenie ich na miejscu.

W chwili połączenia wszystkich zbiorów w jedną całość, liczyły one 107.000 wol., z czego biblioteki frankfurckie zawierały 28.000 wol., biblioteki uniwersytetu wrocławskiego 9000 wol., klasztorne 70.000 wol. Znajdowało się tam dużo dubletów i rękopisów (ok. 2000, z czego 1700 pochodziło z klasztorów). W sumie liczba zabezpieczonych zbiorów wynosiła około 150.000 wol., z czego biblioteka potrzebowała tylko 70.000, dlatego wiele dubletów przekazano bibliotekom w Berlinie, Królewcu, Bonn i Greifswaldzie.

Biblioteka Centralna podlegała była Kanclerzowi w Berlinie, we Wrocławiu odpowiadała za nią Główna Komisja Sekularyzacyjna. Od 1812 roku podlegała Ministerstwu Oświaty i Szkolnictwa Publicznego w Berlinie, natomiast we Wrocławiu - Akademickiej Komisji Organizacyjnej. Komisja powierzyła 25 marca 1812 roku nadzór nad Biblioteką Centralną Johannowi Gotlobowi Schneiderowi.^[5] Od 20 kwietnia 1812 roku został on również naczelnym bibliotekarzem Biblioteki Centralnej. Najpierw wszystkie biblioteki umieszczono oddzielnie. Biblioteki frankfurckie znalazły miejsce na I piętrze, biblioteka uniwersytecka wrocławska znajdowała się na parterze w skrzydle wschodnim. Oprócz tego budynek zamieszkiwali zakonnicy, do 1867 roku znajdowała się tu kancelaria sądu i szkoła budowlana. Książki ustawiano wszędzie, gdzie się dało. Uporządkowane były według odpowiednich działów, ale przy stałym wzroście ilościowym zbioru oraz braku miejsca, ten podział stał się nieczytelny.

Büsching w tym czasie jeździł do klasztorów (między innymi do Brzegu, na Górę św. Anny) i zwoził do Wrocławia katalogi odwiedzanych przez niego bibliotek klasztornych. Do 1815 roku nikt nie przeglądał tych katalogów. Dopiero w tymże roku Akademicka Komisja Organizacyjna zleciła to zadanie woźnemu biblioteki, Józefowi Stephanowi. Miał on wybrać książki rzadkie i przydatne bibliotece. Był też odpowiedzialny za ich transport. To zadanie dotyczyło bibliotek w Głogówku, na Górze św. Anny, w Raciborzu, Rudzie, Jemielnicy i Opolu. Podróże Stephana przyniosły w rezultacie 16 cetnarów książek. Dzięki temu bibliotece przybyło wiele cennych dzieł, np: dotyczących literatury szwedzkiej, polskiej i włoskiej. W tym samym roku odwiedził jeszcze Henryków i Kamieniec Żabkowicki. . 19 maja 1815 Biblioteka zmieniła nazwę na podstawie zarządzenia Ministerstwa na Königliche und Universitäts - Bibliothek. Zbiory uzupełniano drogą kupna i narzuconego wydawcom śląskim prawa egzemplarza obowiązkowego.

Gdy zabezpieczono już księgozbiory poklasztorne, zajęto się scaleniem bibliotek uniwersyteckich i wyselekcjonowanych 70.000 wol. z bibliotek klasztornych. W Bibliotece Centralnej znajdowały się też archiwalia. Oddzielono je 27 października 1815 roku i przekształcono w samodzielną placówkę Uniwersytetu. W 1822 roku utworzono Königliches Schlesiisches Provinzial-Archiv, które mieściło się na Piasku aż do 1847 roku. W 1827 roku powiększono czytelnię o jedną pracownię.

W 1872 roku dyrektorem biblioteki został Karl Działko,^[6] który dynamicznie rozwinął pracę w bibliotece i był jej znakomitym reformatorem, ustanawiając zasady opisu formalnego książki, będące podstawą opracowania ogólnoniemieckich przepisów alfabetycznego katalogowania. W 1878 roku nastąpiło otwarcie nowych czytelni, natomiast w 1893 roku podpisano umowę z biblioteką Królewską w Berlinie w sprawie wzajemnych wypożyczeń.

W latach 1909-1910 nastąpiło uporządkowanie zbiorów. Czasopisma przeniesiono do nowych magazynów, dublety do innego budynku. Regały i magazyny zostały ponumerowane.

Już od początku XX wieku przewijała się myśl budowy nowego gmachu bibliotecznego, ale pertraktacje z Ministerstwem Robót Publicznych nie przynosiły rezultatu. Dopiero w latach 30. osiągnięto kompromis w sprawie budowania kilkupiętrowego magazynu po stronie wschodniej budynku. Niestety, wybuchła II wojna światowa. Wiele pracowników biblioteki powołano wówczas do wojska. Biblioteka w tym czasie nie zyskała wielu druków, gdyż z braku papieru niewiele publikowano. Poza tym były to czasy, w których ukazywały się głównie wydawnictwa partyjne i zarządzenia. Nie wpływała do biblioteki literatura obca. W krajach okupowanych przez Niemców drukowano niewiele. Jedynie w Protektoracie Czech wydawano literaturę piękną i podręczniki szkolne, natomiast na Węgrzech publikowano książki dotyczące Siedmiogrodu. Wspomniane edycje napływały do biblioteki, wzbogaciły ją również zbiory bibliotek skonfiskowanych w państwach okupowanych. Konfiskowane zbiory były rozdzielane między poszczególne biblioteki w kraju. Wrocław otrzymał ok. 12.000-15.000 wol. piśmiennictwa jugosłowiańskiego z

belgradzkiego wydawnictwa Geza Kon. Uzupełniano piśmiennictwo polskie, rosyjskie, ukraińskie, lit. rumuńską i węgierską. Dzięki temu Dział Sławistyczny uzyskał miano wschodnioeuropejskiej biblioteki specjalnej.

W 1937 roku wrocławska Biblioteka Uniwersytecka posiadała 692.966 wol. (w tym 2849 inkunabułów i 4236 rękopisów).

W nocy z 27 na 28 stycznia 1940 wybuchł pożar w czytelni i katalogach. Spłonęło 90.000 kart z katalogu Karla Działzko. W 1944 roku rozpoczęto ewakuację zbiorów. Ze względu na sytuację wojenną, wywieziono rękopisy i inkunabuły do Henrykowa, a stamtąd do Łądku Zdroju i Szczytnika koło Kłodzka. Następnie wywieziono literaturę dotyczącą Śląska, druki wydane przed 1700 rokiem, część encyklopedii, bibliografii, podręczników z czytelni, śląski katalog przedmiotowy. Śląskie czasopisma trafiły do Kamieńca Żabkowickiego, książki do Oleśnicy, Pielaszkowic koło Wrocławia, Mańczyc koło Strzelina itd. W sumie zabezpieczono ok. 300.000 wol.

Podczas oblężenia Wrocławia, biblioteka nie działała czynnie, jedynie przyjmowała zwroty czytelników. W marcu 1944 roku, z powodu pożaru powstałego na skutek bombardowania, spłonęły książki odłożone do opracowania po zakończeniu wojny.

Niniejsza historia Biblioteki Uniwersyteckiej została opracowana na podstawie publikacji:

OZÓG, Jan. *Zarys historii Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu*. Wrocław : Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1995. 186 s. *Acta Universitatis Wratislaviensis*. ISBN 83-229-1400-8.

Przypisy

[1] Por. MANDZIUK, Józef. Zainteresowania bibliofilskie Karola Franciszka Neandra biskupa sufragana wrocławskiego (1626 - 1693). *Roczniki Biblioteczne*, 1984, R. 28, z.1/2, s. 107-151.

[2] O bibliotece i pracach księgoznawczych Oelrichsa por.: ŻBIKOWSKA-MIGOŃ, Anna. W kręgu bibliologii XVIII w. : Johann Carl Conrad Oelrichs (1722 - 1798) : jego prace bibliologiczne i księgozbiór. *Roczniki Biblioteczne*, 1983, R.27, z. 1-2, s. 159-191.

[3] Por. WALTER, Mieczysław. *Pruska sekularyzacja klasztorów w dziejach Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu*. Wrocław : Biblioteka Uniwersytecka, 1957. 20 s.

[4] HAŁUB, Marek. *Johann Gustav Gottlieb Büsching 1783 - 1829: ein Beitrag zur Begründung der schlesischen Kulturgeschichte*. Wrocław : Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1997. 200 s. ISBN 83-229-1624-8.

[5] Johann Gottlob Schneider (1790-1826) studiował w Lipsku i Berlinie. W latach 1815-1822 dyrektor Biblioteki Uniwersyteckiej. MILKAU, Fritz. *Die Königliche und Univesitäts-Bibliothek zu Breslau*. Breslau : F. Hirt, 1911, s. 65.

[6] Karl Działzko (1842-1903) bibliotekarz, bibliotekoznawca, historyk książki. W latach 1872-1886 dyrektor Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu. PFLUG, G. Karl Działzko In *Lexikon des gesamten Buchwesens : LGB. Bd. 2, Buck-Foster*. Hrsg. von Severin Corsten, Günther Pflug und Friedrich Adolf Schmidt-Künsemüller. 2., völlig neubearb. Aufl. Stuttgart : Anton Hiersemann, 1989, s. 402.

